

ARBEJDSMARKED OG ARBEJDSLIV

1. Tema

- Hvad er tendenserne på det danske arbejdsmarked og i arbejdslivet og hvordan kunne det også se ud? Hvilket arbejdsliv ønsker vi hver især – og hvad ønsker vi ikke? Og hvordan kommer vi derhen?

2. Baggrund

- Mange af eleverne, der søger Grøn Guerilla, er usikre på hvilken arbejdsmæssig fremtid, der venter dem, og hvad de overhovedet har lyst til. En del af dem har allerede oplevet at brænde ud på studiet; nogle er på 2. eller 3. sabbatår, fordi de er usikre på, hvor de passer ind og hvad der er godt for dem, og alle har hørt om den voksende usikkerhed på arbejdsmarkedet, fænomener som arbejdsrelateret stress mv. På den ene side får de at vide, at det rigtige liv handler om karriere og høje præstationer; om at tjene mange penge til et næsten obligatorisk højt forbrug, og på den anden side har mange lyst til noget helt andet. Samtidig kobler spørgsmålene om bæredygtighed og miljøbelastning, ressourceknaphed og overforbrug sig til den nuværende samfundsøkonomiske model, hvor vækst og konkurrence er i højsædet. Centralt er spørgsmålet om, hvilke valg der bliver vigtige at tage for den enkelte, og om økonomi, arbejdsmarked og arbejdsliv kunne struktureres helt anderledes.
- Temaet kan kobles til temaugen Ressourcer og forbrug.

3. Mål

- Målet med temaugen er at give eleverne en udvidet forståelse for de aktuelle tendenser, problematikker og alternativer indenfor arbejdsmarked, arbejdsliv og faglig organisering, som kan udvide deres blik på, hvad der er muligt og ønskeligt for dem.
- Desuden er det et formål med de nye perspektiver at eleverne får nye ideer til, hvordan et fremtidigt arbejdsmarked også kunne se ud. At den model og de linjer vi ser nu, er knyttet til bestemte økonomiske og politiske paradigmer og tendenser; har bestemte årsager og konsekvenser, men også rummer muligheder for forandring og ikke mindst individuelle valg.

4. Gruppestørrelse og sammensætning

- Cirka 6-12. Det er vigtigt at være nogle stykker til de indbyrdes diskussioner samt workshoppen om økonomisk demokrati. Men der må samtidig ikke være for mange, når vi skal på besøg hos forskellige aktører. Her afgør besøgsstederne, hvor mange der meningsfuldt er plads til.
- Temaugen er for elever fra gymnasiet og til unge voksne, som står foran eller så småt er begyndt på deres studie- og arbejdsliv, men kan også fungere for voksne, der ønsker at forstå generelle og egne arbejdsforhold. Alt efter elevgruppen kan man vægte faktuel viden om arbejdsmarkedet hhv. vidergående diskussioner om problemer og alternative modeller. Vi har lagt mest vægt på det sidste og ladet det første være mere implicit, på trods af, at måske ikke alle elever havde en stor basisviden om arbejdsmarked og arbejdsliv.

5. Tid

- Temaugen kan forløbe hele året, men den er oplagt at lægge i vintermånederne, hvis man vil bruge de varmere måneder på undervisning udenfor. Den kan variere i længde fra to dage til en hel uge. I denne version strækker den sig over tre dage. I den følgende beskrivelse af forløbet har vi valgt at angive de tider, som vi selv haft planlagt efter – det er blot for at give dig en idé at gå ude fra.

6. Sted

- Første og sidste dag foregår på skolen, anden dag er besøgsdag hos forskellige aktører. Her har vi besøgt Dansk Industri, LO og tre forskellige kooperative virksomheder: Logik og Co; Cykelkooperativet og Eks-skolens trykkeri.

7. Redskaber og forberedelse

- a. Whiteboard eller flipover + Post-its, hvidt papir og skrivere
- b. AV-udstyr til film
- c.. Filmen Can we do it ourselves – ligger på Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ZfaFriFAz1k>
- d. Udvælgelse og print af tekstuddrag om emnet til alle elever. Evt. uddelt nogle dage før (se øvelse 8.b)
- e. Desuden skal besøgsdagen planlægges inkl.
 - I. aftaler med værter (emne, elevgruppe + tidsrum)
 - II. tid og sted til evt. frokost inkl. evt. budget
 - III. transport tur/retur inkl. evt. budget

8. Workshoppens forløb

I denne temauge har vi gjort brug af princippet fra Popular Education: Realitetscheck > Refleksion > Handling som vi beskriver i publikationen nævnt i introduktionen til de fem undervisningseksempler. I denne version tager vi udgangspunkt i elevernes eget liv, og fokus i Realitetscheck bliver altså på elevernes personlige realitet samt de indledende inputs (tekster) om arbejdsmarkedet. Refleksion udfolder sig som en diskussion over forholdene på arbejdsmarkedet, inkl. mulige alternativer samt mødet med aktørerne, og Handling får form som et fremtidsværksted og afsluttende refleksioner over, hvad eleverne har opdaget, og hvilke overvejelser og valg omkring fremtiden, det medfører.

DAG 1, FORMIDDAG:

a) Personlig refleksion og fælles snak over spørgsmålet: Hvad ønsker du af dit fremtidige arbejdsliv – og hvad ønsker du ikke? (f.eks. 30 min.)

Eleverne reflekterer individuelt og skriver pointer op på post-its som sættes op på whiteboard/flipover.

Gruppen taler i fællesskab om deres overvejelser, som forventes både at rumme personlige ønsker/frygt og forskellig viden om og holdninger til det aktuelle arbejdsmarked. Hermed får vi et samlet billede af, hvordan realiteten ser ud for eleverne, og vi kan tage udgangspunkt i deres oplevelse og ideer. Brug øvelsen til at forklare, hvad formålet er med den workshop, eleverne netop er ved at deltage i.

b) Teoretisk – Læsning og diskussion af tekstuddrag i grupper (f.eks. 1 time, inkl. kort pause)

Teksterne kan være en blanding af faktuelle tekster om arbejdsmarkedet og debattekster om udstødelse og nedslidning, konkurrence og (u)sikkerhed i arbejdslivet, vækstøkonomi vs. ressourceknaphed, foruden alternative arbejdsorganiseringer, deleøkonomi og arbejdsdeling, faglig stolthed mv. (se forslag til tekster under punkt 10. Fagstof).

Hvor mange tekstuddrag og dermed hvor mange grupper er op til elevernes forudsætninger og antal. Her bruger vi satellit-modellen, hvor holdet deles op i f.eks. 3 undergrupper, der først læser hver deres tekst, og derefter (se øvelse 8.b) blander sig i nye undergrupper med én elev fra første gruppe i hver, som så fremlægger diskussionen for de andre. På denne måde kan man dække relativt meget stof og desto flere perspektiver på emnet.

Endelig kan man vælge at omdele teksterne på forhånd, hvis man a) gerne vil give eleverne mere individuel tid til læsning og b) gerne vil spare tid.

c) Én fra hhv. gruppe a, b og c går sammen og deler refleksioner (f.eks. 30 min.)

Satellitgrupper del 2: Grupperne blander sig og deler deres refleksioner i de nye grupper.

d) Afsluttende diskussion i fællesskab – evt. ved hjælp af mindmap; opstilling af problemer og løsninger mv. (f.eks. 30 min.)

DAG 1, EFTERMIDDAG:

e) Teoretisk – Om kooperativer og økonomisk demokrati:

Her kan du evt. holde et oplæg om kooperativernes historie i Danmark. Vis filmen Can we do it Ourselves? som handler om økonomisk demokrati – ikke som Anker Jørgensen forsøgte at indføre det i 1970'erne med fagforeningernes ejerskab over produktionsmidlerne, men forstået som arbejdernes direkte og demokratiske medejerskab. Filmen varer 60 minutter. Alternativt, hvis der ikke er mulighed/tid til at se filmen, kan følgende rollespil visualisere et par af de vigtigste pointer omkring økonomisk demokrati:

f) Kapitalisme versus markedsøkonomi:

Spørg om nogen vil forklare forskellen. Det er ikke så tit, at det lykkes. Men det vil rollelegen nu gøre bod på:

- I. To - seks elever melder sig til at være kapitalejere (spørg evt. hvem der har fremtidige ønsker om at blive selvstændige og lad dem være kapitalejerne). Du stiller dig på en stol i midten, så du kan forklare slagets gang og være en slags 'dukkefører'.
- II. Nu forklarer du dem, at de er på en markedsplads. Kapitalejerne står rundt i kanten af markedspladsen. De får ét minut til at finde på, hvad de sælger (enten service eller en vare). De øvrige elever er købere/forbrugere. De går nu rundt og shopper og hører, hvad der bliver solgt, beslutter sig for, hvad de vil købe.
- III. Du forklarer, at dette scenarium er et eksempel på **markedsøkonomi**. Selvom den ikke ser sådan ud i dag med en fysisk markedsplads, så er principperne de samme: udbud og efterspørgsel.
- IV. Næste scenarium er kapitalisme: I zoomer ind på én virksomhed (dvs. én af de elever, der har en

virksomhed / er kapitalejer). Nu bliver alle køberne i stedet arbejdere på denne kapitalists fabrik eller virksomhed (alle eleverne går nu over til kapitalejeren). Forklar, at kapitalejeren har magt over produktionsmidlerne og hyrer arbejdskraft. Dette er et eksempel på **kapitalisme**.

- V. Hvis du vil gå et skridt videre kan du forklare, at der ikke er noget, der forhindrer os i at gøre det omvendt. Så arbejderne har magten over produktionsmidlerne og hyrer kapitalen. Det visualiseres ved, at alle arbejderne tager kapitalejerens plads, og kapitalejeren sendes ud, hvor køberne stod før. Pointen er her, at i stedet for et én ejer produktionsmidlerne og **hyrer arbejdskraft** ind, så kan arbejderne være dem der ejer produktionsmidlerne og i stedet **hyre kapital** af kapitalejeren.

g) Afsluttende diskussion og forberedelse af spørgsmål til værterne den næste dag
(f.eks. 45 min)

DAG 2, EN FULD DAG:

Besøg hos forskellige aktører, der repræsenterer forskellige sider af arbejdsmarkedet. Eleverne fremlægger deres spørgsmål og indgår i diskussion med værterne, mens underviserne holder sig i baggrunden og supplerer hvis nødvendigt. Dagens program defineres af den enkelte underviser, elevgruppe og kontekst

DAG 3 FORMIDDAG:

Denne dag er meget snakketung. Den kan gøres lettere og mere fysisk ved, at de forskellige sessioner foregår forskellige steder og gerne udenfor.

Fremtidsværkstedet gøres her på én dag, som i de fleste beskrivelser af fremtidsværksteder anbefales som minimum. Hvor lang tid, du vil/kan give til de enkelte sessioner og diskussioner – og dagen generelt – afhænger af dit kendskab til gruppen; om de er gode til at snakke længe, eller om de hurtigt får rundet et emne af. Hvis du ikke har en hel dag, kan fremtidsværkstedet kortes ned til to brainstorme med en kritikfase og en utopi- og idefase, samt en afsluttende refleksion over, hvilke tanker og valg omkring fremtiden, de to dage har medført hos eleverne.

a) Opsamling på 1. og 2.-dagen: personlig refleksion og snak 2+2 (15 min.)

Eleverne går sammen to-og-to og reflekterer over spørgsmålene:

- Hvilken ny viden har du fået på disse to dage?
- Var der noget der undrede dig?
- Er der noget af det, du kan tage videre med dig i dit personlige liv?
- Har det givet nogle nye ideer om et fremtidigt arbejdsmarked eller samfund?

b) Fremtidsværksted om arbejdsmarked og arbejdsliv – fase 1: kritikfasen:
(1 time inkl. pause hvornår det passer)

1. Fælles brainstorm over hvad eleverne synes, ikke fungerer ved det nuværende arbejdsmarked, inkl. arbejdsforhold, produktionsforhold, livsstil mv. (ca. 45 min)

- Giv de nødvendige informationer om workshoppen:

- Underviser eller en udvalgt fra gruppen noterer alt på vægavis/flipover. Der er også en mødeleder (evt. samme person) hvis vigtigste opgave er at sikre, at det ikke udvikler sig til en diskussion mellem eleverne.

- Kun kritiske udsagn – og helst korte og præcise som er egnede til at skrive op.

- Ordet er frit og eleverne er samtidig seriøse med deres udsagn – hvorfor alle udsagn tages alvorligt.

- Et højt tempo kan sikre en god energi og impulsivitet, og at kritik-stemningen ikke bliver til apati + at eleverne fatter sig i korthed.

- Det er ikke tilladt at kommentere, men uddybende spørgsmål er ok.

- Eleverne inviteres til at tænke bredt og bruge alt det læste og diskuteret fra de sidste to dage, så koblingerne mellem arbejdsmarked, arbejdsliv, samfundsøkonomi, produktion, forbrug og livsstil dækkes.

- Eventuelt kan I visualisere med streger, hvordan de forskellige kritikpunkter knytter sig til andre, sådan at man får en fornemmelse for, hvordan de hænger sammen, og hvordan ændringer i det ene kan påvirke det andet.

- Til slut vælges de mest centrale kritikpunkter – OBS: antallet afgøres af, hvor mange grupper (evt. par), som holdet meningsfuldt kan opdeles i efterfølgende.

- Udvælgelsen af de vigtigste kritikpunkter kan f.eks. ske ved, at alle elever får 2-3 stemmer hver, som de kan placere frit ved det kritikpunkt de synes er vigtigst for dem. Herefter stemmerne bliver talt op, og de kritikpunkter med de fleste stemmer vælges. Måske kan flere kritikpunkter kobles sammen under ét, og kritikpunkter med færre stemmer kan evt. indlemmes under nogle af de valgte.

- Gruppen giver i fællesskab de mest rammende overskrifter til de valgte kritikpunkter eller emner.

2. Gruppedannelse omkring emnerne (ca. 15 min)

- Alle melder sig på et emne, som de gerne vil beskæftige sig med

- Når det er gjort får alle mulighed for at knytte en kommentar til de emner, som de ikke selv skal arbejde med, så de andre får så meget som muligt med. Grupperne noterer selv pointerne fra holdet.

PAUSE 15 MIN

c) Fremtidsværksted fase 2: Gruppearbejde omkring visioner, ideer og løsninger: Store problemer giver store ideer (1 time inkl. pause hvornår det passer)

1. I hver deres gruppe laver eleverne nu en ny brainstorm, hvor reglen er: Kun visioner og drømme for, hvad der kan erstatte det, man ser som problematisk. Hvordan ville jeg ønske det var. (ca. 15 min). Denne session kan muligvis foregå som en walk and talk. Her skal grupperne så mødes efter de 15 min og have videre instruktioner.

- Giv de nødvendige informationer om workshoppen:

- Eleverne skiftes til at komme med udsagn, og igen er reglen, at man ikke kommenterer, kritiserer eller indleder diskussioner. I denne fase er alt muligt. Utopierne må gerne række ud over det specifikke problem (for her tydeliggøres ringene i vandet til de øvrige problemer)

- Underviseren går rundt mellem grupperne (eller har givet instruktionerne til gruppen) og sørger for, at dette overholdes, at stemningen er god og opløftet, at eleverne tænker kreativt mv.

- Gruppen skal ende med at udvælge 1-2 visioner eller ideer, som de vil arbejde med. Disse kan både/enten have fokus på brede samfundsmæssige forandringer, konkrete løsningsforslag til en anden måde at organisere noget på eller være helt nede i elevernes liv og livsvalg. Her vil det være interessant at tænke over, hvordan det valgte niveau kan spille ind på andre niveauer.

2. Gruppen går videre mere systematisk med at formulere løsningsforslag. (ca. 25 min)

- Hvis grupperne ser ud til at have viden og input nok, kan denne og næste session også foregå udenfor, hvor grupperne slår sig ned forskellige steder.

- Underviseren sørger for at eleverne stadig tænker kreativt, men at de samtidig forholder sig til, hvordan deres forslag løser eller forandrer det/de kritikpunkter der var udgangspunkt for ideerne. Igen: latter er også et formål i sig selv i idéfasen og hjælper desuden voldsomt til at tænke kreativt.

- Underviseren kan også være OBS på, at eleverne får brugt nogle af de inputs, de har fået de to første dage (gennem tekstlæsning, diskussion og besøg), og kan evt. selv fylde på med pointer herfra, som eleverne evt. har glemt eller har svært ved at formulere.

3. Gruppen forbereder præsentation af deres vision(er) og løsningsforslaget som det ser ud nu. Inkl. hvilket problem det vil løse / hvad det vil forandre; hvad man synes at man mangler viden om for at gøre det helt konkret; hvordan det vil påvirke andre af de kritikpunkter der blev nævnt i kritikfasen; indledende bud på muligheder og barrierer. (ca. 20 min)

DAG 3 EFTERMIDDAG:

d) Fremtidsværksted fase 3: Realiseringsfasen

(1,5 timer afhængigt af antal grupper, inkl. pause hvornår det passer)

1. Grupperne fremlægger på skift deres ideer inkl. 1) det kritikpunkt de startede med, 2) de ideer/visioner de fik, 3) den konkrete ide de har arbejdet med, og hvordan den vil skabe forandring/løse problemet, 4) Hvad de mangler af viden eller ideer.

- Ved hver gruppe fremlægger gruppen i ca. 5 min. Herefter er der en dialog i plenum om det enkelte oplæg med uddybende spørgsmål og ideer – enten til udviklingen af løsningsforslaget eller til hvor man kan søge mere viden.

- Reglen er, at man ikke må skyde ideen ned eller komme med en masse barrierer for dens realisering. Det sidste kan evt. fremlægges som punkter, der skal arbejdes med. Reglen er også, at vi stadig godt må være meget visionære, og at man ikke nødvendigvis skal kunne redegøre for det hele. Vi skal huske, at vi arbejder med et ukendt område altid, når vi forsøger at forestille os andre virkeligheder.

- Gruppernes indledende præsentation må meget gerne være kreativ – spøjs, skæv, kunstnerisk mv.

- Til alle grupper noteres, tegnes, farves mv. alle inputene på flipover.

2. Efter hver gruppe har været på, tager vi en fælles snak om hvordan de forskellige gruppers løsningsforslag, ideer og visioner kan føde ind i hinanden. Vi kan også tale om, hvordan emnerne og ideerne griber ind i nogle af de andre emner, vi har arbejdet med i andre workshops.

e) Opsamling (40 min)

1. Eleverne går to-og-to og taler om, hvad der har inspireret, og hvad de gerne ville vide mere om. De taler også om, hvad de har fået lyst til at handle på – måske i deres eget liv, måske i form af et projekt eller en ny interesse på studiet mv. (15 min)

2. Vi samles og deler refleksioner. Evt. kan eleverne hver for sig skrive en hensigt ned for dem selv; noget som de vil love sig selv, et ønske for fremtiden, en ide til realisering eller andet.

9. Facilitatorrefleksioner

• **Handlekraft:**

Med udgangspunkt i Popular Education princippet 'Realitetscheck > Refleksion > Handling' søger vi at skabe handlekraft gennem 1: udgangspunktet i elevernes egne liv, virkeligheder og bekymringer/drømme og 2: mødet med de forskellige aktører samt fremtidsværkstedet med fokus på hvad man kan gøre anderledes på samfundsplan eller som valg i ens eget liv. Hvis det er muligt, kan man også rette fremtidsværkstedet mod et konkret projekt, som eleverne går i kast med bagefter.

• **Aktivitet og praksis:**

Dette er en "teori-tung" temauge. Derfor vil det være godt, hvis en del af sessionerne kan foregå udenfor. Afhængigt af, om man vælger at bruge det instruerede rollespil til at eksemplificere økonomisk demokrati (alternativ til at se filmen), er der også noget bevægelse og leg her. Endelig skal dagen med besøg give et frisk pust og et element af praktisk aktivitet til temaugen.

• **Teorien:**

Eleverne har forskellig videnskabelig baggrund, og det er vigtigt at vurdere nøje, hvilket niveau man forventer i diskussionerne og hvilken type tekster, man vil vælge. Vores erfaring er, at selvom (nogle af) eleverne måske ikke har den største baggrundsviden om arbejdsmarkedet, så kan de sagtens relatere til de emner og problematikker, der er oppe at vende, ligesom de stykker ny viden sammen fra diskussionen med de andre elever, der ved lidt mere.

• **Åben dialog versus lærerstyring:**

Det er vigtigt, at du som underviser er meget bevidst om din egen analyse, og hvordan du bruger den i forløbet. Den kan godt sættes i spil som ét bud på sagen, men man skal måske passe på, at man ikke tager rollen som fødselshjælper for bestemte løsninger eller bestemt kritik. Dette kan dels sikres ved mødet med aktørerne, som giver eleverne en vifte af andre perspektiver på emnet, og dels ved, at det primært er eleverne selv, der skaber viden; både i diskussionerne i satellitgrupperne første dag og fremtidsværkstedet tredje dag. Du er altså primært facilitator denne uge.

10. Fagstof

• **Til session om kooperativer og økonomisk demokrati, dag 1:**

- Det kooperative alternativ – arbejderkooperationen i Danmark 1852-2012 af Henning Grelle (2012), Arbejdermuseet.
- Link til filmen Can we do it ourselves?: <https://topdocumentaryfilms.com/can-we-do-it-ourselves/>

• **Udvalgte forslag til læsning og diskussion af tekstuddrag i grupper, dag 1:**

Af de følgende titler kan man udvælge kortere uddrag.

- Mindre arbejde giver gratis klimagevinst af Jørgen Stig Nørgård (2008) i John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>
- Bæredygtig beskæftigelse af Ole Busk (2008) i John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>
- Forbrug er benzin til vækstmotoren af Inge Røpke (2008) i John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>
- Kapitalisme og bæredygtighed er som ild og vand af Anders Lundkvist (2008) i John Holten-Andersen (red), Modvækst – omstilling til Fremtiden, Hovedland. Kan downloades gratis på <http://www.modvaekst.dk/omstilling/>
- Håndværkets genfødsel af Karsten Munk-Petersen (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018)
- Arbejdskraft eller skaberkraft af Steen Møller (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018
- Ud af trædemøllen af Ole Busk (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018
- Beregner ny rute af Kristine Holten-Andersen (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018
- Økologisk økonomi i teori og praksis af Rune Wingård (2016) i John Holten-Andersen (red), Livet efter væksten – samfundsvisioner i en omstillingstid, Hovedland. Kan downloades på <http://www.modvaekst.dk/udgivelser/> fra 2018

Artikler:

- Interview med Ove Kaj Pedersen om konkurrencestaten: <http://politiken.dk/debat/art5606164/Løkke-står-i-spidsen-for-en-rå-visionsløs-og-teknokratisk-konkurrencestat>
- Interview med sociolog Rasmus Willig, Du må ikke se problemer men udfordringer: <http://gymnasieskolen.dk/du-maa-ikke-se-problemer-men-udfordringer-1>

• **Viden om fremtidsværksteder, dag 3:**

- Vanebrydere: <http://www.vanebrydere.dk/?meID=77>
- Introduktion til fremtidsværksted: <http://www.utopiskehorisonter.dk/fvintro.htm>